

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

ՕՐԵՆՍԴՐՈՒԹՅԱՆ ՄԵՐԶԵՑՈՒՄԸ (ՄՈՏԱՐԿՈՒՄԸ) ՈՐՊԵՍ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԱՐԱՑՄԱՆ ԶԵՎ

Գոռ ԹՈՐՈՍՅԱԼ

ԵՊՀ եվրոպական և միջազգային իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

Դարերի ընթացքում պետության իրավական համակարգը զարգացել է սեփական օրենսդրությունը մշակելու միջոցով: Պետության՝ կոնկրետ ոլորտում քաղաքականություն մշակելն ու այդ ոլորտը կարգավորող օրենսդրական ակտեր նախագծելը բազմաշերտ և մի քանի փուլերից բաղկացած գործընթաց են, որի ընթացքում պետական իրավասու մարմինները հաճախ դիմում են այլ իրավական համակարգերից համապատասխան ոլորտը կարգավորող օրենսդրության որոշակի տարրերի ներմուծմանը ներպետական իրավական համակարգ:

Այս գործընթացն ավելի ամբողջական պատկերացնելու համար անհրաժեշտ ենք համարում քննարկման առարկա դարձնել այնպիսի փոխկապակցված հարցերի, ինչպիսիք են օրենսդրության մերձեցումն անհրաժեշտ դարձնող պայմանները, օրենսդրության մերձեցման արդյունքների կիրառման ոլորտները ժամանակակից օրենսդրության զարգացման ուղղությունները: Վերոնշյալ երևույթներն ուսումնասիրում են տարբեր իրավաբանական գիտություններ, սակայն փոխկապակցված են: Դրանց՝ ոչ թե մեկուսացված, այլ որոշակի տրամաբանության մեջ ուսումնասիրությունը կօգնի նաև ի հայտ բերելու որոշակի կանոններ, որոնք ցույց են տալիս ներպետական իրավական համակարգի (օրենսդրության) զարգացման կարևորագույն ձևերից մեկի՝ օրենսդրության մերձեցման գործընթացի ամբողջական պատկերը:

Թեմայի ընտրությունն ինքնանպատակ և պատահական չէ: Հայտնի է, որ օրենսդրության մերձեցումը սեփական համակարգը զարգացնելու բավականին արդյունավետ եղանակ է: Սակայն այդ գործընթացը միայն պետության միակողմանի ցանկության արդյունք չէ: Այն իրականացվում է՝ ելնելով որոշակի կարևոր պայմաններից, որոնք անհրաժեշտ են դարձնում օրենսդրությունների մոտարկման կամ ներդաշնակեցման ճանապարհով սեփական իրավական համակարգի զարգացումն ու կատարելագործումը:

Պետության իրավական համակարգի զարգացումը օրենսդրության մերձեցման եղանակով պայմանավորված է մի շարք հանգամանքներով: Դրանից սույն աշխատանքում կքննարկենք երկու կարևորները՝ 1. բազմաթիվ հասարակական հարաբերություններ զարգացման որոշակի փուլում զգում են իրավական կարգավորման անհրաժեշտություն: Որոշ երկրներում, որոնք արդեն անցել են զարգացման այդ էտապները, առկա է թե՛ այդ հարաբերությունների իրավական կարգավորման, թե՛ դրա կիրառման հարուստ փորձ: Այլ իրավական համակարգի տարրերի ներմուծումը նպատակ է հետապնդում զարգացնելու սեփական իրավական համակարգը այլ երկրների դրական փորձի հիման վրա՝ բացառելով այդ երկրներում թույլ տրված սխալները: 2. Սեփական իրավական համակարգն այլ իրավական համակարգերում գործող նորմերին համապատասխան զարգացնելը պայմանավորված է պետությունների տնտեսական և քաղաքական համագործակցության խորացմամբ: Պետությունների ինտեգրացիոն գործընթացները պահանջում են վերացնել ներպետական ի-

րավական համակարգերի խոչընդոտները, ներդաշնակեցնել տնտեսական ոլորտի օրենսդրությունը, քանի որ առանց դրա տնտեսական հարաբերությունների զարգացման իրական արդյունքները շոշափելի չեն լինի:

Այս ամենը ցույց է տալիս, որ օրենսդրության մերձեցումը առաջին հերթին պայմանավորված է գլոբալիզացիայով: Գլոբալիզացիայի ներկայիս փուլի պայմաններում ներպետական իրավական համակարգի զարգացումն անհնար է պատկերացնել առանց այլ իրավական համակարգերին ներպետական օրենսդրության մերձեցման, քանի որ ֆինանսատնտեսական հարաբերություններն աստիճանաբար ձեռք են բերում միջազգային բնույթ, և որոշակի փոփոխության են ենթարկվում նաև հասարակական կյանքի տարբեր ոլորտներ, այդ թվում՝ սոցիալական և իրավական ոլորտները: Դա ուղղակիորեն ազդում է նաև պետության իրավական համակարգի վրա: Գլոբալիզացիան և ինտեգրացիոն գործընթացները դրսևորվում են նաև տնտեսական հարաբերությունների բազմաթիվ ոլորտներում պետության լիազորությունների պատվիրակմամբ: Այդ պատճառով շատ հարցեր կարգավորվում են վերազգային մարմինների կողմից: Այս դեպքում պետության իրավական համակարգը կազմվում է առավելապես այդ մարմինների ընդունած բոլոր պետությունների համար ընդհանուր օրենքներից¹: Դրա վառ դրսևորումը Եվրոպական միությունն է:

Փոխկապակցված լինելով հասարակական կյանքի այլ տնտեսական, սոցիալական ոլորտների հետ՝ իրավական ոլորտում գլոբալիզացիան առավելապես դրսևորվում է իրավական համակարգերի միջազգայնացմամբ, որը ենթադրում է **պետությունների իրավական համակարգերի մոտեցում, փոխազդեցության և փոխհամագործակցության խորացում**:

Օրենսդրությունը զարգացնելու ժամանակ գլոբալիզացիան անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն պատճառով, որ այդ գործընթա-

ցը հնարավոր չէ դադարեցնել կամ կանգնեցնել, քանի որ դրա հիմքում ընկած են տեխնոլոգիական և տնտեսական զարգացման օբյեկտիվ օրինաչափություններ²: Յետևաբար, օրենսդրության մերձեցումը, միջազգային չափանիշներին դրա համապատասխանեցումը այս գործընթացի տրամաբանական, օրինաչափ և անհրաժեշտ շարունակությունն են: Պետությունների համագործակցության խորացումը պահանջում է իրավական համակարգում համապատասխան փոփոխությունների իրականացում: Այս տեսանկյունից միջազգային և ներպետական իրավական համակարգերի փոխներգործության խորացումը հանգեցնում է այսպես կոչված ներպետական համակարգերի միջազգայնացման կամ համամարդկայնացման, որը 21-րդ դարի իրավական համակարգի զարգացման հիմնական ուղղությունն է³: Այս գործընթացը պահանջում է ներպետական օրենսդրությունների և իրավունքի սկզբունքների մոտեցում, տարբեր իրավական համակարգերի փոխազդեցության խորացում⁴: Բազմաթիվ միջազգային միջկառավարական կազմակերպությունների շրջանակներում մշակվում են տարբեր նորմեր, որոնք վերաբերում են հասարակական հարաբերությունների տարբեր ոլորտներին և սահմանում ընդհանուր չափանիշներ, որոնց պետք է համապատասխանի ներպետական օրենսդրությունը:

Վերոնշյալ հանգամանքն այսօր բազմաթիվ հեղինակների քննարկման առարկա է դարձել և դիտվում է որպես իրավական համակարգի զարգացման կարևորագույն տեսական հիմնախնդիրներից մեկը⁵:

Մոտարկման գործընթացն սկսվում է քարեր մակարդակներով օրենսդրության համեմատական ուսումնասիրությամբ, սակայն դրանով չի սահմանափակվում: Ուսումնասիրության արդյունքներն անհրաժեշտ է օգտագործել ներպետական օրենսդրությունը ձևավորելու գործընթացում:

Օրենսդրության մոտարկման կանոններ-

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

րը, դրա արդյունքները պետք է օգտագործվեն առաջին հերթին իրավաստեղծ գործունեության ժամանակ: Այդ պատճառով մասնագիտական գրականության մեջ ընդգծվում է, որ իրավաստեղծ գործունեության արդյունքում որակյալ իրավական ակտեր ընդունելու համար իրավաստեղծ մարմինը պետք է առաջնորդվի հստակ ամրագրված չափանիշներով և հաշվի առնի գործընթացի վրա ազդող այնպիսի բազմաթիվ գործոններ, ինչպիսիք են սոցիալական իրողությունները, որոնք պայմանավորում են տվյալ նորմատիվ իրավական ակտի ընդունման անհրաժեշտությունը, տարբեր սոցիալական խմբերի շահերը, տվյալ երկրում և այլ երկրներում գործող իրավական կարգավորման միջև համեմատական վերլուծությունը, ինչպես նաև ընդունվող իրավական ակտի համեմատությունը հասարակական հարաբերությունների այլ կարգավորիչների հետ⁶:

Այս առումով համեմատական ուսումնասիրությունների արդյունքների օգտագործման առաջին ոլորտն *օրենսդրական գործընթացն* է, որի արդյունավետությունը, տեխնիկական որակն ու բովանդակությունը երաշխավորելու նպատակով հաճախ անհրաժեշտություն է առաջանում դիմել միջազգային փորձի ուսումնասիրությանը: Օրենսդրական գործունեության ժամանակ այլ իրավական համակարգերում նման հարաբերությունների կարգավորման օգտագործումը պետք է իր հիմքում ունենա դրա վերաբերյալ բազմակողմանի, ամբողջական տեղեկատվություն, հակառակ պարագայում արդյունքը լիարժեք չի լինի: Կարևոր նշանակություն ունի այդ արդյունքների օգտագործումն օրենսդրական գործունեության սկզբնական փուլում:

Իրավակիրառական պրակտիկայում առավել հաճախ է անհրաժեշտություն առաջանում օգտագործել այս արդյունքները: Դա կարելի է բացատրել նրանով, որ իրա-

վակիրառական պրակտիկան տեսականորեն կարող է առնչվել այնպիսի կոնկրետ իրավիճակների հետ, որոնք օրենսդրությունը հստակ չի կարգավորում: Ի հայտ եկած խնդիրը կարող է լուծվել երկու ձևով՝ ոլորտը կարգավորող օրենսդրության մեջ փոփոխություն կատարելով կամ դատական նախադեպի ու ենթաօրենսդրական ակտերի միջոցով իրավակիրառ պրակտիկան կատարելագործելով: Երկու դեպքում էլ անհրաժեշտություն է առաջանում դիմել այլ՝ առավել զարգացած և նշված ոլորտում զգալի հաջողություններ արձանագրած պետությունների իրավական կարգավորման մեխանիզմների ուսումնասիրությանն ու օգտագործմանն ինչպես հայեցակարգերի, ճանապարհային քարտեզների, ռազմավարական ծրագրերի, նորմատիվ իրավական ակտերի, այնպես էլ դրանց մեկնաբանության ու կիրառման մեխանիզմների մակարդակով: Իրավական նորմերի մեկնաբանության ժամանակ ուսումնասիրության արդյունքները կարող են ավելի ազատ օգտագործվել: Այս դեպքում իրավունքի նորմը մեկնաբանողը ուսումնասիրում է այլ իրավական համակարգում նմանատիպ հարաբերությունների կարգավորման պայմաններում դրա մեկնաբանության վերաբերյալ առկա նյութերը, որոնք կարող են լինել պաշտոնական կամ ոչ պաշտոնական: Դատարանների, իրավապահ այլ մարմինների և վարչական մարմինների գործունեությունը դրա վառ օրինակներից է: Բովանդակային առումով այն նման է իրավունքի անալոգիային, բայց տարբերությունն այն է, որ այս դեպքում անալոգիա կատարող սուբյեկտը դուրս է գալիս սեփական իրավական համակարգի շրջանակներից և օգտագործում իր համար ոչ պարտադիր իրավական նորմեր:

Այդ հանգամանքը բացատրվում է նրանով, որ իրավական գիտությունն իր բնույթով վերազգային է⁷, և ժամանակակից իրավունքը բնորոշող հիմնարար արժեքները համընդհանուր են⁸: Օրենսդրությունն ազգային բնույթ է կրում: Համեմատությ-

յունն այս առումով բավականին արդյունավետ մեթոդ է սեփական իրավական համակարգը զարգացնելու համար, քանի որ այն թույլ է տալիս իրավակիրառ մարմիններին, մասնավորապես դատարաններին ազդել օրենսդրության զարգացման վրա՝ առանց օրենսդրի միջամտության: Իրավական կարգավորման այս ճկուն մեխանիզմը հատուկ է առավելապես անգլոսաքսոնական իրավական ընտանիքի համակարգերին, սակայն բավականին հաջող օգտագործվում է նաև ԵՄ իրավական համակարգում, որտեղ զուգակցվում են կոդիֆիկացված օրենսդրությունն ու դատական նախադեպի ինստիտուտը: Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Հայաստանի Հանրապետությունում վերջին տարիների ընթացքում գործուն քայլեր են կատարվել դատական նախադեպի ինստիտուտի ներմուծման ուղղությամբ, խնդիրների այս եղանակով լուծումը կարելի է համարել լիովին իրատեսական: Այդ դեպքում դատարանը, ուսումնասիրելով այլ երկրներում մասն հարաբերությունների կարգավորման մեխանիզմները, այնտեղ գործող նորմերը, սեփական իրավաստեղծ գործունեության միջոցով կարող է օրենսդրությունը մեկնաբանել հասարակական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց, ինչի միջոցով կարելի է խուսափել օրենսդրական հաճախակի փոփոխություններից և լրացումներից:

Այնուամենայնիվ, հարկ է նկատի ունենալ, որ օրենսդրության մոտարկման կամ մերդաշնակեցման արդյունքները հաճախ կարող են նկատելի չլինել կամ ուղղակիորեն չարտացոլվել փաստաթղթային ձևով: Դրանք ավելի շատ նախապատրաստական փուլում են ունենում իրենց ազդեցությունը և նպաստում իրավական համակարգի զարգացմանը:

Օրենսդրության զարգացումը այլ իրավական համակարգերի հետ մերձեցման ճանապարհով էական փոփոխությունների է ենթարկում պետության իրավական համակարգը և ազդում **օրենսդրական գործու-**

նեության վրա: Դա դրսևորվում է տարբեր որակներով և տարբեր ոլորտներում: Միաժամանակ այն մատնանշում է ժամանակակից օրենսդրության զարգացման ուղղությունները:

Հարկ է առաջին հերթին նշել, որ իրավական համակարգերի փոխներգործությունը ազդում է պետության իրավական համակարգի վրա **ամբողջությամբ**: Դրա շնորհիվ փոփոխության է ենթարկվում տվյալ պետության օրենսդրությունն ամբողջությամբ, նրա գրեթե բոլոր ճյուղերը:

Առաջին հերթին այն փոփոխության է ենթարկում **իրավունքի աղբյուրների՝ գոյություն ունեցող համակարգը**: Այդ գործընթացը բնորոշ է և երկու հիմնական՝ ընդհանուր իրավունքի և ռոմանագերմանական իրավական համակարգերին⁴⁰, և այն երկրներին, որոնց իրավական համակարգերը գտնվում են անցումային փուլում: Նախկին սոցիալիստական համակարգի երկրները, այդ թվում Հայաստանի Հանրապետությունը, այսօր փոխառնում են ոչ միայն այլ երկրների նորմատիվ իրավական ակտերը, այլև փոփոխության են ենթարկում իրավունքի աղբյուրների համակարգերը: Դրա արդյունքն այսօր ակտիվ օրենսդրական գործունեությունն է, օրենքի՝ որպես հասարակական հարաբերությունների առաջնային կարգավորիչի դերի բարձրացումը, որի հետ միաժամանակ դատական նախադեպը շարունակում է ամրապնդվել որպես օրենսդրության մեկնաբանության, կիրառման և զարգացման կարևորագույն միջոց: Արդյունքում իրավական համակարգում իրավունքի աղբյուրների համակարգն ունենում է հետևյալ պատկերը: Իրավունքի առաջնային աղբյուրն օրենքն է: Վերջինս Սահմանադրության հետ միասին օժտված է բարձրագույն իրավաբանական ուժով: Մյուս բոլոր ակտերը պետք է համապատասխանեն դրանց: Դատական նախադեպը պետք է բխի օրենքից և հիմնականում սահմանափակվի օրենսդրության մեկնաբանությամբ՝ ապահովելով դրա միասնական կիրառումը և հասարակական հարա-

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷՔ

բերություններին համահունչ զարգացումը: Այն միաժամանակ օրենսդրական գործունեության վրա լուրջ ազդեցություն պետք է ունենա¹¹: Իրավունքի աղբյուրների փոփոխության առումով ժամանակակից իրավական համակարգում մեծանում է նաև միջազգային դատական մարմինների նախադեպերի դերն ու նշանակությունը: Դրավառ օրինակներից մեկը Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպերի կիրառումն է ներպետական մարմինների կողմից:

Ներպետական օրենսդրության մերձեցումը հանգեցնում է **հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորման խորացման և ընդլայնման**: Ինչպես նշում են որոշ հեղինակներ, իրավական կարգավորման խորացումը ժամանակակից օրենսդրության զարգացման առանցքային ուղղությունն է¹²:

Այսօր պետությունների համագործակցությունն ընդգրկում է բազմաթիվ ոլորտներ: Դրանք ոչ միայն ներառում են իրավական կարգավորման ավանդական ոլորտները, այլև բազմաթիվ հարաբերություններ, որոնք ձեռք են բերում առանձնակի կարևորություն: Դա պայմանավորում է նաև այդ հարաբերությունների իրավական կարգավորման անհրաժեշտությունը:

Իրավական կարգավորման ընդլայնումը պայմանավորված է տնտեսական հարաբերությունների խորացմամբ, իրավական կարգավորման ոլորտում տնտեսության դերի բարձրացմամբ և այն կարևոր հանգամանքով, որ ժամանակակից պետությունների իրավունքը իրավական նորմերի համակարգում անպայման պետք է հաշվի առնի գիտատեխնիկական առաջընթացի ուղղակի ազդեցությունը հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտների՝ նյութական բարիքների արտադրության, սոցիալական, քաղաքական հարաբերությունների, հոգևոր ոլորտի վրա¹³:

Այդ հանգամանքի ազդեցության արդյունքը պետության օրենսդրության մեջ մի կողմից գոյություն ունեցող ճյուղերի և ինստիտուտների փոփոխությունն է՝ զարգացումը, մյուս կողմից նոր ճյուղերի և ինստիտուտների ձևավորումը: Պետության օրենսդրական գործունեության շնորհիվ ձևավորվում են օրենսդրության նոր, մինչ այդ անհայտ ճյուղեր, օրենսդրության ճյուղերի շատ ինստիտուտներ զարգանալով վերածում են ինքնուրույն ճյուղերի: Արդյունքում օրենսդրությունը սկսում է կարգավորել այնպիսի հասարակական հարաբերություններ, ինչպիսիք են տեղեկատվական հարաբերությունները, էներգետիկ ոլորտը, բնական ռեսուրսների օգտագործումը, գիտության և տեխնիկայի հետ կապված բազմաթիվ հարցեր, շրջակա միջավայրի պահպանությունը, գյուղատնտեսությունը, առողջապահությունը, կրթությունը և այլն: Եթե դրանցից որոշ հարաբերություններ արդեն իսկ կարգավորված են ներպետական օրենսդրությամբ, ապա դրանց իրավական կարգավորումը ձեռք է բերում առավել մանրակրկիտ, բազմակողմանի բնույթ:

Իրավական համակարգերի մերձեցումը օրենսդրության կարգավորման առարկաների մեջ ներառում է ևս մեկ ասպեկտ: Ներպետական օրենսդրությունից պահանջվում է կարգավորել ոչ միայն զուտ ներպետական բնույթի հարցեր, այլև հարցեր, որոնք վերաբերում են պետությունների միջազգային իրավական համագործակցությանը: Դա կարող է ներառել էկոլոգիական իրավունքի, հանցավորության դեմ պայքարի և բազմաթիվ այլ հարցերի շրջանակներում միջազգային համագործակցության հետ կապված խնդիրների լուծման ներպետական մեխանիզմներ:

Վերոնշյալ վերլուծությունները ցույց են տալիս, որ այսօր գիտատեխնիկական առաջընթացը, բնական ռեսուրսների անկանոն օգտագործումը լուրջ խնդիրներ են առաջացրել շրջակա միջավայրի, երկրագնդի էկոլոգիական անվտանգությանը վերա-

բերող հարցերում: Իր բնույթով այն ոչ այնքան ներպետական, որքան միջպետական է, քանի որ էկոլոգիական խնդիրները տարածքային սահմաններ չեն ճանաչում: Հետևաբար, պետություններն այս ոլորտում փորձում են համադրել և նպատակաուղղել իրենց ջանքերը: Դրա դրսևորումներից մեկը օրենսդրական կարգավորման ժամանակ այս հանգամանքը հաշվի առնելն է: Ուստի ժամանակակից օրենսդրության զարգացման եղանակներից մեկը **դրա էկոլոգիական ուղղվածությունն է կամ այսպես կոչված իրավունքի էկոլոգիզացիան**: Այս հանգամանքը պահանջում է ոչ միայն առանձին էկոլոգիական օրենսդրության ձևավորում, այլև օրենսդրության մյուս ճյուղերի էկոլոգիական ուղղվածության մեծացում: Հատկապես բնական պաշարների օգտագործումը կարգավորող օրենսգրքերը և օրենքները պետք է դրույթներ պարունակեն նաև դրանց էկոլոգիական անվտանգության վերաբերյալ:

Հասարակական հարաբերությունների կարգավորման ընդլայնումը հանգեցնում է այն բանին, որ **հանրային իրավական կարգավորման ազդեցությունը գնալով մեծանում է օրենսդրության մեջ**: Այս գործընթացին նախորդեց մի իրավիճակ, երբ շուկայական հարաբերություններին անցման փուլում օրենսդրության բազմաթիվ ճյուղերում մասնավոր իրավական գործունե գնալով մեծացավ: Դա բնորոշ էր շուկայական տնտեսությանն անցում կատարող գրեթե բոլոր պետություններին: Սակայն այս գործընթացին զուգահեռ օրենսդրական զարգացումը պահանջեց շատ հարցերի իրավական իմպերատիվ կարգավորում: Արդյունքում իրավունքի շատ ճյուղերում, որոնք իրենց բնույթով մասնավոր են, մեծացավ հանրային իրավական տարրը: Շատ հեղինակներ նշում են, որ այն դրսևորվում է, օրինակ, պայմանագրային իրավունքի փոփոխություններով և նույնիսկ քաղաքացիաիրավական պայմանագրի բնույթի փոփոխությամբ¹⁴: Այդ գործընթացը հանգեցնում է պայմանագրային

իրավունքի դասական սկզբունքներից նահանջի՝ պայմանագրի ազատության, կողմերի հավասարության սահմանափակումներով, դրա բովանդակության կանոնակարգմամբ¹⁵: Հետևաբար այդ հարաբերությունների կարգավորման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն ոչ միայն մասնավոր իրավունքի օրենսգրքերը, այլև այդ հարաբերությունները կարգավորող բազմաթիվ այլ իրավական ակտեր¹⁶, որոնց առկայությունը պահանջում են ներկայիս օրենսդրության զարգացումները:

Ժամանակակից իրավունքին և օրենսդրությանը բնորոշ է **ակտիվ սոցիալական ուղղվածությունը**: Օրենսդրական զարգացման պայմաններում իրավունքը պետք է ոչ միայն կոչված լինի ապահովելու քաղաքացիների իրավական, ձևական հավասարությունը, այլև որոշակի մեխանիզմներ ստեղծի նրանց փաստական և նյութական հավասարությունն ապահովելու համար: Դրանով պայմանավորած՝ օրենսդրության մեջ աստիճանաբար զարգանում է սոցիալական օրենսդրությունը: Օրենսդրության զարգացման այս ուղղությունը չպետք է ընկալել միայն սոցիալական, նյութական առումով: Հանրային իրավունքի ներխուժումը մասնավոր իրավական ոլորտ, իրավահարաբերության առավել թույլ կողմերի իրավական պաշտպանությունը նույնպես այս զարգացումների արդյունքն են: Դա բնորոշ է բազմաթիվ երկրների օրենսդրություններին, ուստի ժամանակակից իրավունքի զարգացման բնութագրիչներից մեկը իրավունքի սոցիալիզացիան է:

Ժամանակակից պետության օրենսդրությունը զարգանում է ևս մեկ ուղղությամբ: Դա պայմանավորված է և՛ երկու հիմնական՝ ռոմանագերմանական և անգլոսաքսոնական իրավական համակարգերի փոխներգործությամբ և՛ միջազգային իրավական նորմերի ազդեցությամբ: Այդ գործընթացն անվանում են **իրավական կարգավորման մեջ ընթացակարգերի և ընթացակարգային նորմերի դերի մեծացում**:

Հայտնի է, որ նախադեպային իրավուն-

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆԷՔ

քում դատական իրավունքի գերակայության, պառլամենտի պասիվ օրենսդրական գործունեության պայմաններում դատարանները շատ դեպքերում իրենց գործունեության ընթացքում ստիպված էին ձևավորել ոչ միայն նյութական, այլև ընթացակարգային բնույթի նորմեր¹⁷: Ընդ որում, դրանք իրենց կարևորությամբ չէին զիջում նյութական նորմերին: Այսօր ընդհանուր իրավունքի այդ հատկանիշը մեծ դեր է ստանում նաև ռոմանագերմանական իրավական համակարգում: Մյուս կողմից օրենսդրության զարգացման այս միտումը պայմանավորված է միջազգային դատական ատյանների ձևավորած սկզբունքներով, որոնք պահանջում են մարդու իրավունքների ապահովման համար սահմանել ոչ միայն նյութական, այլև ընթացակարգային երաշխիքներ: Յետևաբար ժամանակակից պետության օրենսդրության մեջ պետք է մեծանան ընթացակարգային նորմերը, որի արդյունքը ընթացակարգերի բարդացումը և միաժամանակ ընթացակարգային ձևերի կատարելագործումն է¹⁸: Այս գործընթացն սկսվում է դատական համակարգի բարեփոխումներից, դատարանների դերի բարձրացումից, դատավարական նորմերի կատարելագործումից: Դրա արդյունքում ոչ միայն արմատական փոփոխությունների են ենթարկվում քրեական և քաղաքացիական դատավարությունները, այլև առանձին և մանրամասն օրենսդրական կարգավորում է ստանում վարչական դատավարությունը: Բացի այդ, օրենսդրության տարբեր ճյուղերում դրանց առանձնահատկությունների հաշվառմամբ պայմանավորված՝ կարող են սահմանվել դատավարական առանձնահատուկ նորմեր: Այս առումով առանձնակի կարևորվում են նաև սահմանադրական արդարադատությունը, դրա կատարելագործումը:

Հարկ է նշել, որ ընթացակարգային օրենսդրության զարգացումն ուղղված է

նաև վարչական իրավահարաբերությունների ոլորտին: Օրենսդրությունը պետք է մանրամասն կարգավորի վարչական վարույթի ընթացքը, դրանով նույնպես պետք է ապահովվեն մարդու ընթացակարգային իրավունքները, ստեղծվեն լուրջ երաշխիքներ: Արդյունքում օրենսդրության շատ ընթացակարգային ենթաճյուղեր կարող են ձեռք բերել իրավունքի առանձին ճյուղի կարգավիճակ: Բացի այդ, ընթացակարգային նորմերի դերի բարձրացումը պետք է հանգեցնի այնպիսի վիճակի, որ ոչ միայն դատարանները, այլև վարչական մարմինները վարույթն իրականացնեն օրենսդրության բոլոր պահանջներին համապատասխան, իսկ դրանից ցանկացած շեղում պետք է հանգեցնի դրա արդյունքում ընդունված ակտի, գործողության կամ անգործության անվավերության կամ բեկանման: Արդյունքում վարչական ընթացակարգային նորմերը ձեռք կբերեն նոր բովանդակություն՝ նպատակամղվելով իրական իրավական մեխանիզմների և ընթացակարգերի ձևավորմանը, որը կապահովի անձի, նրանց միավորումների իրավունքների և օրինական շահերի իրականացումը և վարչական մարմինների օրինական գործունեությունը¹⁹:

Պետությունների իրավական համագործակցությունը չի սահմանափակվում միայն օրենսդրական գործունեությամբ և վերոնշյալ ուղղություններով օրենսդրության (մեղ առումով) զարգացմամբ: Արդեն նշվեց, որ համեմատական ուսումնասիրությունների արդյունքները կարող են օգտագործվել նաև իրավակիրառ ոլորտում: Ուստի օրենսդրությունների մերձեցման գործընթացն ազդում է նաև **իրավակիրառ գործունեության վրա**: Դա պայմանավորված է նաև իրավունքի աղբյուրներում ոչ միայն օրենքների, այլև դատական իրավաստեղծագործության մեծացմամբ: Իրավական համագործակցության պայմաններում այս գործընթացի էությունը հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումից (նորմերից) բացի նաև

դրա կիրառական պրակտիկայի մերձեցումն է:

Տարբեր երկրների օրենսդրական մերձեցման շնորհիվ պետությունների օրենսդրություններն ընդհանուր շատ գծեր են ձեռք բերում: Սակայն օրենսդրական բազայի ձևավորումից հետո սկսվում է այն կիրառելու գործընթացը: Դատաիրավական բարեփոխումները, դատավարական ընթացակարգերի կատարելագործումը, դատական նախադեպի տարրերի ներդրումը նպատակն են հետապնդում ապահովելու իրավակիրառ պրակտիկայի կազմակերպչական մեխանիզմների համապատասխանեցումը քաղաքակիրթ երկրներում գործող մեխանիզմներին: Դրա հետ մեկտեղ օրենսդրության մեկնաբանությունը, կիրառական պրակտիկան նույնպես պետք հիմնվեն միջազգային չափանիշների կամ այլ երկրների պրակտիկայի վրա՝ հաշվի առնելով տվյալ երկրի առանձնահատկությունները:

Այս առումով այսօր պետությունների իրավակիրառական պրակտիկայում գնալով տարածում է ստանում վեճերի լուծումը՝ հիմք ընդունելով միջազգային դատական կամ այլ մարմինների պրակտիկան: Այն ընդհանուր չափանիշներ է սահմանում բոլոր պետությունների համար, ուստի դրա հիման վրա ներպետական իրավակիրառական պրակտիկայի ձևավորումը նույնպես պետությունների իրավական համագործակցության ձևերից է: Դա առավել վառ դրսևորվում է մարդու իրավունքների ոլորտում: Այսօր հատկապես պետությունների սահմանադրական դատարանների գործունեության ընթացքում հաճախ է հանդիպում սահմանադրության նորմերի մեկնաբանության ժամանակ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի նախադեպերին հղում կատարելու պրակտիկան: Այն դրսևորվում է նաև բարձրագույն դատական աստիճանների կողմից օրենսդրությունը մեկնաբանելիս: Այլ ոլորտներում համագործակցության ժամանակ, երբ ներպետական օրենսդրությունը ձևավորվում է

այլ իրավական համակարգերի օրենսդրությունների հիման վրա, այդ երկրների պրակտիկայի ուսումնասիրությունը նույնպես կարող է օգտակար լինել օրենսդրության մերձեցման հարցում: Դա բացատրվում է նաև նրանով, որ ժամանակակից պետությունների իրավական համակարգերում նորմերի բովանդակությունն ամբողջական ըմբռնելու համար անհրաժեշտ է ոչ միայն օրենսդրական նորմերի, այլև դրա կիրառական պրակտիկայի և դրանց դատական մեկնաբանությունների ուսումնասիրությունը: Իրավական համակարգի զարգացման այս ուղղությունը դեռևս լուրջ կիրառում չունի, սակայն կարևոր գործոն է պետությունների օրենսդրության մերձեցման գործընթացում:

Ի վերջո, օրենսդրության մերձեցումը, իրավական արժեքների, գաղափարների մոտեցումն ազդում են **հասարակության իրավագիտակցության վրա**: Այս դեպքում օրենսդրական ակտերի առկայությունը, դրանց հետևողական կիրառումը հասարակության անդամների մոտ ձևավորում են համապատասխան վերաբերմունք գործող իրավունքի նկատմամբ: Ժամանակակից իրավունքի համար ընդհանուր արժեքները, տնտեսական և գիտատեխնոլոգիական առաջընթացների վերաբերյալ իրավական մոտեցումները աստիճանաբար ներխուժում են ներպետական մակարդակ և դառնում ցանկացած պետության իրավական համակարգի զարգացման կարևորագույն գործոն՝ հաշվի առնելով տվյալ հասարակության զարգացման պատմական, աշխարհագրական և մշակութային գործոնները²⁰:

Այսպիսով, կարող ենք նշել, որ իրավական համակարգը զարգացնելու ժամանակակից առավել արդյունավետ եղանակներից մեկը օրենսդրության մերձեցումն է: Մինչ վերջնական արդյունքին հասնելը դրան նախորդում են համեմատական ուսումնասիրության լուրջ աշխատանքներ: Դրա արդյունքը օրենսդրությունն այլ երկրների օրենսդրությանը մոտեցնելն է: Ընդ ո-

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

րում, վերոնշյալ ուսումնասիրությունները թույլ են տալիս արդեն միանշանակ հիմնավորված համարելու այն դիրքորոշումը, որ այս դեպքում օրենսդրության մերձեցում ասելով պետք է հասկանանք օրենսդրությունը լայն առումով՝ դրա մեջ ընդգրկելով ոչ միայն օրենքները, այլև բոլոր նորմատիվ իրավական ակտերը: Այդ դեպքում ակնհայտ է դառնում, որ օրենսդրության մերձեցումը պետք է լինի ողջ պետական ապարատի գործունեության ուշադրության կենտրոնում:

Օրենսդրության մերձեցման եղանակով սեփական իրավական համակարգը զարգացնելիս, այնուամենայնիվ, պետք է հաշվի առնվեն մի շարք հանգամանքներ: **Այս գործընթացը նպատակաձևված է ոչ միայն սեփական իրավական համակարգը զարգացնելուն, այլև միջազգային ստանդարտներին ձևականորեն համապատասխանեցնելուն:** Ուստի դա պետք է հետողական բնույթ կրի: Պետության իրավական համակարգը այլ պետությունների իրավական համակարգերին մոտեցնելու ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն այն պատճառները, որոնք անհրաժեշտ են դարձնում այդ գործընթացը: Այս տեսանկյունից առաջնային կարևորություն է ձեռք բերում պետական շահը: Օրենսդրության մերձեցումը չպետք է կրի մշտապես միակողմանի, սեփական շահերից չբխող գործողությունների բնույթ: Եթե պետության համար օրենսդրության մերձեցումը առաջնային է դառնում տնտեսական համագործակցության նկատառումներով, ապա պետք է հաշվի առնվեն այն երկրները, տնտեսական համակարգերը, որոնց հետ համագործակցությունը պետական քաղաքականության առանցքային ուղղություններից է, և որոնց հետ պետությունը որոշել է համագործակցել: Ուստի պետության իրավական քաղաքականությունը պետք է ոչ միայն հետևի առաջարկվող փոփոխություններին, այլև լի-

նի բավականաչափ հիմնավորված ներպետական շահի տեսանկյունից: Օրենսդրության մերձեցման ժամանակ անհրաժեշտ է ելնել Սահմանադրության դրույթներից, դրանում ամրագրված իրավական արժեքներից, քանի որ ժամանակակից պետության իրավական համակարգում Սահմանադրությունը յուրօրինակ դեր և նշանակություն ունի²¹, իսկ ժամանակակից պետությանը բնորոշ է նաև դրա արտաքին քաղաքականության սահմանադրականացումը²²:

Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի, օրենսդրության, իրավունքի աղբյուրների ուսումնասիրությունը հիմք է տալիս հետևություն անելու, որ ՀՀ օրենսդրությունն այլ երկրների օրենսդրությանը, այլ իրավական համակարգերին մոտարկելու գործընթացը պետք է ներառի իրավունքի աղբյուրներն ամբողջությամբ: Այլ կերպ ասած՝ պետք է մոտարկվեն «Իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքում թվարկված բոլոր իրավական ակտերը՝ օրենքները, ենթաօրենսդրական ակտերը, դատական ակտերը:

Սակայն մոտարկման ժամանակ չի կարելի միևնույն մոտեցումը ցուցաբերել: Անհրաժեշտ է առաջին հերթին առանձնացնել օրենքների մոտարկման կարևորությունը: Մյուս իրավական ակտերի միջոցով մերձեցման ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել դրանց առանձնահատկությունները:

Եվրոպական միության օրենսդրության հետ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրության մերձեցումը (մոտարկումը) բխում է ոչ միայն ՀՀ-ԵՄ տնտեսական համագործակցությունից: Այսօր Հայաստանի Հանրապետությունը լուրջ տնտեսական շահեր ունի նաև ԱՊՀ երկրներում, հատկապես Ռուսաստանի Դաշնությունում: Գրականության մեջ ընդգծվում է, որ նույն ՌԴ օրենսդրության զարգացման հետագա ուղղությունը վերջինիս օրենսդրության ներդաշնակեցումն է եվրոպական երկրների և

ԱՊՀ երկրների օրենսդրությունների²³: Այդ նպատակին հասնելու համար առավել արդյունավետ է համարվում կողմնորոշու- մը դեպի Եվրոպական ընկերակցության ի- րավական ստանդարտները²⁴: Դա պայմա- նավորված է նաև Ռուսաստան-Եվրոպա հարաբերությունների զարգացմամբ²⁵: Ուս- տի ՀՀ օրենսդրության մերձեցումը ԵՄ օ- րենսդրությանն անուղղակիորեն կնպաս- տի նաև ՌԴ և ԱՊՀ երկրների հետ ՀՀ օ- րենսդրության մերձեցմանը:

Այնուամենայնիվ, օրենսդրության մեր-

ձեցումը չպետք է հանգեցնի օրենսդրու- լյան միասնականության, իրավական ակ- տերի ստորադասության խաթարման և հա- կասությունների: Մերձեցման ժամանակ պետք է հաշվի առնվեն օրենսդրության համեմատության բովանդակային չափա- նիշները, քանի որ օրենսդրության զարգա- ցումը պետք է ապահովի դրա հստակու- լունը, անհակասականությունը և հասարա- կական հարաբերություններին համահունչ լինելը:

¹ Տե՛ս С. В. Поленна, О. А. Гаврилов, Н. П. Колдева, Е. Г. Лукьянова, Е. В. Скурко. Воз- действие глобализации на правовую систе- му России. Государство и право, 2004. No 3, с. 5-6.
² Տե՛ս С. В. Поленна, О. А. Гаврилов, Н. П. Колдева, Е. Г. Лукьянова, Е. В. Скурко. Воз- действие глобализации на правовую систе- му России. Государство и право, 2004, No 3, с. 8.
³ Տե՛ս И. И. Лукашук. Бзаимодействи между- народного и внутригосударственного права в условиях глобализации. Журнал российс- кого права, 2002, No 3, с. 115.
⁴ Տե՛ս Е. Г. Лукьянова. Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации. Государство и право, 2004, No 7, с. 84.
⁵ Տե՛ս Ф. М. Раянов, А. И. Бобылев, Р. Г. Миннихметов и др. Актуальные теоре- тические проблемы правовой системы общества. Государство и право, 2004, No 7, с. 109.
⁶ Տե՛ս М. Н. Марченко. Теория государства и права, Москва, 2007, с. 549.
⁷ Տե՛ս Р. Давид, К. Жофре Спинози. Основные правовые системы современ- ности. Москва, 1998, с. 5.
⁸ Տե՛ս William Twining. Globalization and Comparative Law. Comparative Law. Ed. By Esin Orucu and David Nelken, Oxford and Portland, Oregon, 2007, p. 76.
⁹ Տե՛ս Sjef Van Erp. Comparative Private Law in

Practice: The Process of Law Reform. Comparative Law. Ed. By Esin Orucu and David Nelken, Oxford and Portland, Oregon, 2007, p. 408.

¹⁰ Տե՛ս К. Цвайгерт, Х. Кетц. Введение в сравнительное правведение в сфере частного права. в 2 томах. Том 1, Москва, Межд. Отн., 1998, с. 139.
¹¹ Տե՛ս С. В. Бошно. Влияние судебной практики на законодательство. Государст- во и право, 2004, No 8, с. 14-22.
¹² Տե՛ս Систематизация законодательства в РФ, под ред. А. С. Погोलкина, СПб, 2003, с. 20.
¹³ Տե՛ս Е. Г. Лукьянова. Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации. Государство и право, 2004, No 7, с. 85.
¹⁴ Տե՛ս В. В. Иванов. К Вопросу об общей тео- рии договора. Государство и право, 2000, No 12, с. 77.
¹⁵ Տե՛ս Е. Г. Лукьянова. Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации. Государство и право, 2004, No 7, с. 87.
¹⁶ Տե՛ս օրինակ՝ Б. Н. Топорнин. Правовая сис- тема России в условиях глобализации и ре- гиональной интеграции. Обзор материалов. Государство и право, 2004, No 11, с. 102.
¹⁷ Տե՛ս M. Glendon, M. Gordon, Ch. Osakwe. Comparative Legal Traditions, St. Paul, 1994, p. 221.

ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ

¹⁸ Տե՛ս օրհնակ՝ Ս. Վ. Поленна, О. А. Гаврилов, Н. П. Колдева, Е. Г. Лукьянова, Е. В. Скурко. Воздействие глобализации на правовую систему России. Государство и право, 2004, No 3, с. 12.

¹⁹ Տե՛ս Ս. Д. Князев. Административное право: предмет, система, реформирование. Правоведение, 2002, No 5, с. 53.

²⁰ Տե՛ս Ս. Վ. Поленна, О. А. Гаврилов, Н. П. Колдева, Е. Г. Лукьянова, Е. В. Скурко. Воздействие глобализации на правовую систему России// Государство и право, 2004, No 3, с. 14.

²¹ Տե՛ս Актуальные теоретические проблемы правовой системы общества// Государство и право, 2004, No 7, с. 108.

²² Տե՛ս И. И. Лукашук. Взаимодействие международного и внутригосударственного права в условиях глобализации// Журнал российского права, 2002, No 3, с. 115.

²³ Տե՛ս Е. Г. Лукьянова. Основные тенденции развития российского права в условиях глобализации// Государство и право, 2004, No 7, с. 85.

²⁴ Տե՛ս А. Захаров, О. Кутафин. Концепция единого правового пространства Европы, ЕВРАЗЭС и СНГ// Право и экономика, 2003, No 3, с. 11.

²⁵ Տե՛ս М. С. Савин, Н. В. Кроткова и др. За развитие Российского-Европейского диалога// Государство и право, 2004, No 11, с. 110-112.

APPROXIMATION OF THE LEGISLATION AS A FORM OF DEVELOPMENT OF LEGAL SYSTEMS

Gor TOROSYAN

PhD student of chair of European and International law of Erevan State University

The article discusses such an actual topic, as the approximation of law, which is one of the most important ways of development of modern legal system.

The author tries to present the important preconditions, which make indispensable the development of legal system by the way of approximation of law. According to the author these preconditions are the present tendencies of the development of social-economic relations, where law and national legal system become global entity.

Underlining that comparative analysis are the first stage of approximation process, the article also discusses particularly the spheres, where the results of comparative

analyses must be inset . They are first of all law-making and law-applying activities.

As a result the author presents the qualitative characteristics and ways of development of modern legislation, which are direct and indirect results of approximation and are also typical to the Armenian legislation and legal system development. They start with the changing of sources of law, include the recession of legal regulation of social relations, ecologization and socialization of law, improvement of procedural norms.

The article is an effort to show and prove, that the approximation of law will significantly promote the development of Armenian legal system. In this contest the approximation of Armenian legislation to that of the EU is very important, which will simultaneously promote the approximation of legislation of the Republic of Armenia to CIS countries.
